

การศึกษาเปรียบเทียบความเชื่อ พิธีกรรม และบทบาทของหนี่วา ของจีนและพญานาคของไทย

A Comparative Study of Beliefs, Rituals, and Social Roles of Nüwa in China and the Naga in Thailand

สุทธิดา จำปิกกลาง^{1*} อรชพร สุทธินราชัย² และ อาภรณ์ ธีรกันต์³

^{1,2,3}สาขาวิชาจีนศึกษา สำนักวิชาจีนวิทยา มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง ประเทศไทย

*ผู้รับผิดชอบบทความ

Sutthida Champiklang^{1*} Onchaporn Suttinarachai² and Arphon Thiragun³

^{1,2,3}Chinese Studies Major, School of Sinology, Mae Fah Luang University, Thailand

*Corresponding author: thiragun@hotmail.com

Received: January 19, 2026 / Revised: March 30, 2026 / Accepted: March 31, 2026

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) วิเคราะห์และเปรียบเทียบ ความเหมือนและความแตกต่างของหนี่วาในวัฒนธรรมจีนและพญานาคในความเชื่อของไทยและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับหนี่วาและพญานาค (2) ศึกษาบทบาทของหนี่วาและพญานาคในตำนานของจีนและไทย ในการศึกษาครั้งนี้ใช้ทฤษฎีบทบาทหน้าที่ของคติชนในสังคม เครื่องมือวิจัยที่ใช้ของการศึกษานี้ ใช้การสัมภาษณ์ เชิงลึกผู้เชี่ยวชาญจำนวน 3 ท่าน จากนั้นนำข้อมูลมาวิเคราะห์และสรุปผลเชิงบรรยาย

ผลการศึกษตามวัตถุประสงค์พบว่า (1) หนี่วาและพญานาคต่างทำหน้าที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจและสะท้อนความเชื่อเรื่องความอุดมสมบูรณ์ แต่มีตรงที่ การที่มนุษย์เกิดจากความกลัวภัยธรรมชาติและในสมัยก่อนวิทยาการการแพทย์ยังไม่สูงทำให้เกิดความต้องการเพิ่มอัตราการเกิดของมนุษย์ จึงก่อให้เกิดความเชื่อว่าหนี่วาเป็นผู้ซ่อมแซมโลก และเป็นมารดาผู้สร้างมนุษย์ ก่อให้เกิดเป็นพิธีกรรมเช่นไหว้บูชาหนี่วา ขณะที่พญานาคเกิดมาจากที่มนุษย์เกิดความกลัวภัยธรรมชาติความแห้งแล้งและขาดที่พึ่งทางจิตใจในแง่ศีลธรรม จึงทำให้เกิดความเชื่อว่าพญานาคเป็นผู้ดลบันดาลน้ำให้มนุษย์และความเชื่อว่าเป็นสื่อกลางในการสอนให้มนุษย์เข้าถึงธรรมคำสอนหรือนิพพาน ก่อให้เกิดเป็นประเพณีบุญบั้งไฟ ประเพณีบวชนาค พิธีกรรมบูชาพญาศรีสัตตนาค ซึ่งนำไปสู่ความหมายของความอุดมสมบูรณ์ด้านเกษตรกรรม (2) การศึกษาบทบาทในตำนานพบว่า หนี่วากำเนิดมาจากความกลัวภัยธรรมชาติของมนุษย์ ทำให้หนี่วามีบทบาททำหน้าที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจให้กับสังคมและ ชุมชน ขณะที่พญานาคมีบทบาทเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจในการเชื่อมพระพุทธรูปศาสนา ชุมชน และความศรัทธา และดลบันดาลให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ เช่น ประเพณีบุญบั้งไฟ ทั้งสองจึงมีบทบาทสำคัญในการช่วยมนุษย์รับมือกับความกลัวต่อสิ่งที่เหนือการควบคุมของมนุษย์ พร้อมธำรงความเชื่อ ค่านิยม และอัตลักษณ์วัฒนธรรมของสังคม

คำสำคัญ: หนี่วา; พญานาค; ความเชื่อ

Abstract

This qualitative study aims to (1) analyze and compare the similarities and differences between Nüwa in Chinese culture and the Naga in Thai beliefs, including their associated rituals, and (2) examine the roles of Nüwa and the Naga in Chinese and Thai mythology. The study applies the functional theory of folklore in society and collects data through in-depth interviews with three experts. The data were analyzed using descriptive interpretation.

The findings indicate that both Nüwa and the Naga serve as spiritual anchors and reflect beliefs related to prosperity, though their origins and functions differ. Nüwa emerged from human fear of natural disasters and the need to sustain the human population in the absence of advanced medical knowledge. She is considered the creator of humankind and the restorer of the world, which led to rituals venerating her. In contrast, the Naga arose from human concerns about drought and moral uncertainty, serving as a bringer of water and a spiritual mediator guiding humans toward Buddhist teachings and nirvana. This belief gave rise to rituals such as the Bun Bang Fai Festival, Naga ordination ceremonies, and worship of Phaya Si Satthanak, emphasizing agricultural prosperity. The study also reveals that in mythology, Nüwa functions as a source of psychological and communal stability, while the Naga serves as a spiritual link connecting Buddhism, community, and faith, also promoting prosperity. Both figures play crucial roles in helping humans cope with uncontrollable natural and social forces, while preserving cultural beliefs, values, and communal identity.

Keywords: Nüwa; Naga; Beliefs

1. บทนำ

ความเชื่อเป็นการยอมรับของมนุษย์ต่อพลังอำนาจเหนือธรรมชาติที่ส่งผลต่อชีวิตหรือสังคม แม้ว่าพลังดังกล่าวไม่สามารถพิสูจน์ได้ตามหลักวิทยาศาสตร์ แต่มนุษย์ยังคงให้ความเคารพและเกรงกลัว โดยขอบเขตของความเชื่อครอบคลุมทั้งดวงวิญญาณ ภูตผี คาถา อาคม โชคลาง ไสยเวท ตลอดจนปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เช่น ต้นไม้หรือป่าเขา (ธวัช ปุณโณทก, 2533) ขณะที่พิธีกรรม หมายถึง การปฏิบัติตามความเชื่อของมนุษย์ในรูปแบบต่าง ๆ ที่มีแบบแผนและขั้นตอนชัดเจน เพื่อให้บรรลุผลหรือเป้าหมายที่คาดหวัง ซึ่งมักเกี่ยวข้องกับศาสนาและสะท้อนความศรัทธาของผู้ปฏิบัติ (สุนันทา เงินไพโรจน์, 2565) ส่วนบทบาท หมายถึง พฤติกรรมหรือหน้าที่ของบุคคลในสถานภาพหนึ่งภายในสังคม ทั้งในเชิงทางการและไม่เป็นทางการ ซึ่งสะท้อนความคาดหวังของสังคม (วิเชียร ลักษณะ, 2542) ความเชื่อและพิธีกรรมถือเป็นส่วนสำคัญของวัฒนธรรมที่สะท้อนมิติทางจิตวิญญาณ สังคม และค่านิยมของมนุษย์ การศึกษาเรื่องนี้ของจีนและพญานาคของไทย ช่วยให้เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติ สาเหตุที่เลือกศึกษาในหัวข้อวิจัยนี้ เนื่องจากทั้งสองมีลักษณะเป็นงูใหญ่และมีบทบาทในการสร้างหรือปกป้องชีวิต และช่วยปกป้องทรัพยากรธรรมชาติ โดยแต่ละวัฒนธรรมให้ความหมายและบทบาทแตกต่างกัน โดยการศึกษาในหัวข้อนี้ช่วยชี้ให้เห็นถึงความเหมือนและความต่างทางด้านความเชื่อและพิธีกรรม โดยความเชื่อและพิธีกรรมดั้งเดิมของแต่ละวัฒนธรรมกำลังเผชิญกับความท้าทายทั้งในด้านการปรับตัวและการธำรงรักษา การศึกษาคติชนและสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมจึงมีบทบาทสำคัญในการทำความเข้าใจรากฐานทางความคิดและ อัตลักษณ์ของสังคม ทั้งยังช่วยอธิบายกลไกที่มนุษย์ใช้ในการสร้างความหมายให้กับโลกและปรากฏการณ์เหนือธรรมชาติ

หนี่งและพญานาคนับเป็นสัญลักษณ์สำคัญที่สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ตลอดจนบทบาทของสิ่งเหนือธรรมชาติในการอธิบายกำเนิดโลก การควบคุมทรัพยากรธรรมชาติ และการคุ้มครองชีวิต อย่างไรก็ตาม แม้ทั้งสองจะมีลักษณะร่วมในเชิงสัญลักษณ์ คือ การปรากฏในรูปแบบลักษณะของงูและการเชื่อมโยงกับพลังเหนือธรรมชาติ แต่กลับมีพัฒนาการ

ทางความคิด ความหมาย และบทบาททางสังคมที่แตกต่างกันตามบริบททางวัฒนธรรม ดังนั้น การศึกษาเปรียบเทียบหีวและพญานาคจึงมีความสำคัญในหลายมิติ กล่าวคือ ประการแรก ช่วยเสริมสร้างองค์ความรู้ด้านคติชนวิทยาและการศึกษาข้ามวัฒนธรรม โดยเฉพาะในประเด็นความเชื่อและพิธีกรรมในสังคมเอเชีย ประการที่สอง ช่วยอธิบายบทบาทของคติชนในการสร้างและธำรงค่านิยม รวมถึงการจัดระเบียบทางสังคม ประการที่สาม มีส่วนในการอนุรักษ์และสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรม อันเป็นรากฐานสำคัญของอัตลักษณ์ทางสังคมในยุคปัจจุบัน

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) วิเคราะห์และเปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างของ หีวในวัฒนธรรมจีนและพญานาคในความเชื่อของไทยและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับหีวและพญานาค (2) ศึกษาบทบาทของหีวและพญานาคในตำนานของจีนและไทย การศึกษานี้ใช้ ทัศนคติของคตินิยมในสังคม เป็นกรอบในการวิเคราะห์ เพื่อศึกษาว่าความเชื่อและพิธีกรรมเหล่านี้มีบทบาทอย่างไรต่อการจัดระเบียบสังคม การสร้างค่านิยม และการถ่ายทอดวัฒนธรรม

คำว่า “หีว” (女媧) หมายถึง เทพในคติชนจีนที่มีลักษณะท่อนบนเป็นหญิง ท่อนล่างเป็นงู ทำหน้าที่สร้างมนุษย์และซ่อมแซมสวรรค์ อันเป็นสัญลักษณ์ของการกำเนิด ความสมดุล และการคุ้มครอง ขณะที่ “พญานาค” หมายถึง สัตว์ศักดิ์สิทธิ์ในความเชื่อของไทย มีลักษณะเป็นงูใหญ่ ทำหน้าที่เฝ้ารักษาน้ำ และเป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์และอำนาจเหนือธรรมชาติ ทั้งสองมีจุดร่วมในฐานะสัญลักษณ์ของพลังเหนือธรรมชาติในรูปลักษณะงูและเกี่ยวข้องกับการคุ้มครองชีวิต โดยหีวเน้นมิติของพลังแห่งการสร้างและการจัดระเบียบโลก ส่วนพญานาคเน้นมิติของพลังแห่งการหล่อเลี้ยงและควบคุมธรรมชาติ ทั้งนี้ การศึกษาจำกัดขอบเขตเฉพาะหีวในประเทศจีนและพญานาคในประเทศไทย

คำถามวิจัยของการศึกษานี้ประกอบด้วย (1) ความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับหีวของจีนและพญานาคของไทยมีความเหมือนและแตกต่างกันอย่างไร และ (2) บทบาทของหีวและพญานาคในตำนานของจีนและไทยแตกต่างกันอย่างไร งานวิจัยนี้มีคุณค่าในเชิงวิชาการและสังคม โดยช่วยขยายองค์ความรู้ด้านคติชนวิทยาในเชิงเปรียบเทียบข้ามวัฒนธรรม และส่งเสริมความตระหนักในคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรม อันนำไปสู่การอนุรักษ์และการประยุกต์ใช้ในบริบทสังคมร่วมสมัย

2. ทบทวนวรรณกรรม

จากการทบทวนวรรณกรรม พบว่า หีวในวัฒนธรรมจีน สมชาย ใจดี (2555) ในบทความวิจัยการศึกษาและวิเคราะห์ตำนานของหีว (女媧) ในวรรณคดีจีนได้ศึกษาและวิเคราะห์ตำนานของหีว (女媧) ในวรรณคดีจีนโดยเน้นถึงบทบาทและความสำคัญของหีวในฐานะเทพีผู้สร้างมนุษย์และซ่อมแซมท้องฟ้า บทความชี้ให้เห็นว่าตำนานของหีวไม่เพียงแต่เป็นเรื่องเล่าในตำนาน แต่ยังสะท้อนถึงค่านิยมและความเชื่อของสังคมจีนโบราณเกี่ยวกับบทบาทของผู้หญิงและความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ โดยตำนานของหีวไม่เพียงแต่เป็นเรื่องเล่าทางศาสนาและวัฒนธรรม แต่ยังเป็นเครื่องมือที่สะท้อนและส่งเสริมค่านิยมของสังคมจีนในด้านต่าง ๆ อย่างลึกซึ้ง และเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ นอกจากนี้ยังมี ไพรินทร์ ศรีสินทร (2558) ในบทความวิจัยภาพพจน์ของเทพสตรีและเทพธิดาที่เปลี่ยนไปในเทพนิยายจีน ได้ศึกษาและวิเคราะห์ภาพพจน์ของเทพหีว (女媧) ในวรรณคดีจีน โดยกล่าวว่าภาพลักษณ์ของหีวในยุคโบราณนั้นสะท้อนถึงคติความเชื่อที่ผู้หญิงมีความใกล้ชิดกับธรรมชาติ และมีบทบาทสำคัญในการสร้างสมดุลของโลก โดยหีวไม่เพียงเป็นเทพีในตำนาน แต่ยังเป็นเครื่องมือเชิงวัฒนธรรมที่สะท้อนการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างความคิดเรื่องเพศและธรรมชาติในสังคมจีน

ในส่วนของ พญานาค พิทยา พุทธนันท์ (2561) ในบทความวิจัยพญานาคในพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมอีสาน และ วิเชียร นามการ (2554) ในบทความวิจัยพญานาค: ความเชื่อ ความหมาย และอิทธิพลทางวัฒนธรรมในสังคมไทย พบว่าพญานาคปรากฏทั้งในพระไตรปิฎกและตำนานพื้นบ้าน เป็นสัตว์กึ่งเทพผู้มีฤทธิ์ สามารถแปลงกายได้ และมีบทบาทสำคัญทั้งในฐานะผู้ปกป้องพระพุทธศาสนาและผู้ควบคุมน้ำและความอุดมสมบูรณ์ เช่น การบูชาพญานาคผ่านพิธีบุญบั้งไฟ ซึ่งถือเป็นการขอฝนและความอุดมสมบูรณ์สำหรับชุมชนเกษตรกรรม โดยพญานาคยังปรากฏในศิลปะและประเพณีต่าง ๆ เช่น ประติมากรรมและจิตรกรรมตามวัด รวมถึงงานโหลเรือไฟ ซึ่งสะท้อนบทบาทของพญานาคในการเชื่อมโยงมนุษย์กับธรรมชาติและความคิดถึง

แม้จะมีมุมมองทางวิทยาศาสตร์อธิบายปรากฏการณ์บังไฟพญานาคว่าเป็นผลจากก๊าซมีเทนใต้แม่น้ำ แต่ความเชื่อเชิงวัฒนธรรมและศาสนายังคงมีบทบาทสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคมไทย ทั้งในแง่ของศรัทธา วิถีชีวิต และเศรษฐกิจชุมชน โดยเฉพาะในพื้นที่ลุ่มน้ำโขง

และยังมีงานวิจัยที่เกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรม พระนิต จารุณโณ (ยี่รัมย์) และคณะ (2564) ในบทความวิจัยเรื่องการศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อและพิธีกรรมในการทำบุญแสนโขนตา ของชาวจังหวัดสุรินทร์ ผลวิจัยพบว่า ความเชื่อและพิธีกรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ โดยพฤติกรรมที่มนุษย์ถือปฏิบัติตามความเชื่อ ความศรัทธาที่มีการปฏิบัติสืบทอดต่อกันมาจนกลายเป็นพิธีกรรม พิธีกรรมเหล่านี้ส่วนมากจะสัมพันธ์กับวิถีการดำรงชีวิตประจำวัน มีความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติและพลังอันลึกลับ

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง พบว่า งานวิจัยที่ผ่านมาโดยส่วนใหญ่มุ่งเน้นการศึกษา หน้าที่และพญานาคในลักษณะเฉพาะด้าน กล่าวคือ งานเกี่ยวกับหน้าที่มักเน้นการวิเคราะห์ตำนานภาพพจน์ของเทพสตรี และความสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์กับธรรมชาติและบทบาททางเพศในสังคมจีน ขณะที่งานเกี่ยวกับพญานาคมักมุ่งศึกษาบทบาทในบริบทพระพุทธศาสนา ความเชื่อท้องถิ่น และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตและความอุดมสมบูรณ์ของชุมชน นอกจากนี้ งานด้านความเชื่อและพิธีกรรมส่วนใหญ่ยังให้ความสำคัญกับบทบาทของคติชนในฐานะเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจและกลไกในการธำรงค่านิยมของสังคมอย่างไรก็ตาม ยังพบข้อจำกัดสำคัญ คือ งานวิจัยส่วนใหญ่ศึกษาปรากฏการณ์ดังกล่าวในบริบทวัฒนธรรมเดียว และยังขาดการศึกษาเชิงเปรียบเทียบระหว่างหน้าที่และพญานาคในมิติของความเชื่อ พิธีกรรม และบทบาททางสังคมอย่างเป็นระบบ ดังนั้น การศึกษาครั้งนี้จึงมุ่งเติมเต็มช่องว่างดังกล่าว โดยใช้กรอบแนวคิดทฤษฎีบทบาทหน้าที่ของคติชน เพื่ออธิบายความเหมือนและความแตกต่าง ตลอดจนบทบาทของคติชนในการสะท้อนและธำรงโครงสร้างทางสังคมในบริบทวัฒนธรรมจีนและไทย

3. วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษานี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) วิเคราะห์และเปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างของหน้าที่ในวัฒนธรรมจีนและพญานาคในความเชื่อของไทยและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับหน้าที่และพญานาค (2) ศึกษาบทบาทของหน้าที่และพญานาคในตำนานของจีนและไทย ในการศึกษาครั้งนี้ ใช้ทฤษฎีบทบาทหน้าที่ของคติชนในสังคม ทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษานี้ใช้ทฤษฎีบทบาทหน้าที่ของคติชนในสังคม โดยทฤษฎีนี้มีแนวคิดที่ว่า วัฒนธรรมในแต่ละส่วนของสังคมมีหน้าที่ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ ทั้งในด้านปัจจัยพื้นฐาน ด้านความมั่นคงของสังคมและด้านจิตใจ วัฒนธรรมในส่วนที่เป็นคติชนไม่ว่าจะเป็นเรื่องเล่าประเภทต่าง ๆ เพลง การละเล่น การแสดง ความเชื่อ หรือพิธีกรรม ต่างก็มีหน้าที่ตอบสนองความต้องการทางด้านจิตใจ และช่วยสร้างความเข้มแข็งและความมั่นคงทางวัฒนธรรมให้กับแต่ละสังคม ดังนั้น การศึกษาวัฒนธรรมที่เป็นคติชนจึงควรศึกษาในบริบทของสังคมนั้น ๆ เพื่อให้เห็นถึงความสำคัญของข้อมูลคติชนที่ช่วยให้สังคมดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง (ศิริพร ณ กลาง, 2563, หน้า 318)

คำถามวิจัยของการศึกษานี้ประกอบด้วย (1) ความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับหน้าที่ของจีนและพญานาคของไทยมีความเหมือนและแตกต่างกันอย่างไร และ (2) บทบาทของหน้าที่และพญานาคในตำนานของจีนและไทยแตกต่างกันอย่างไร

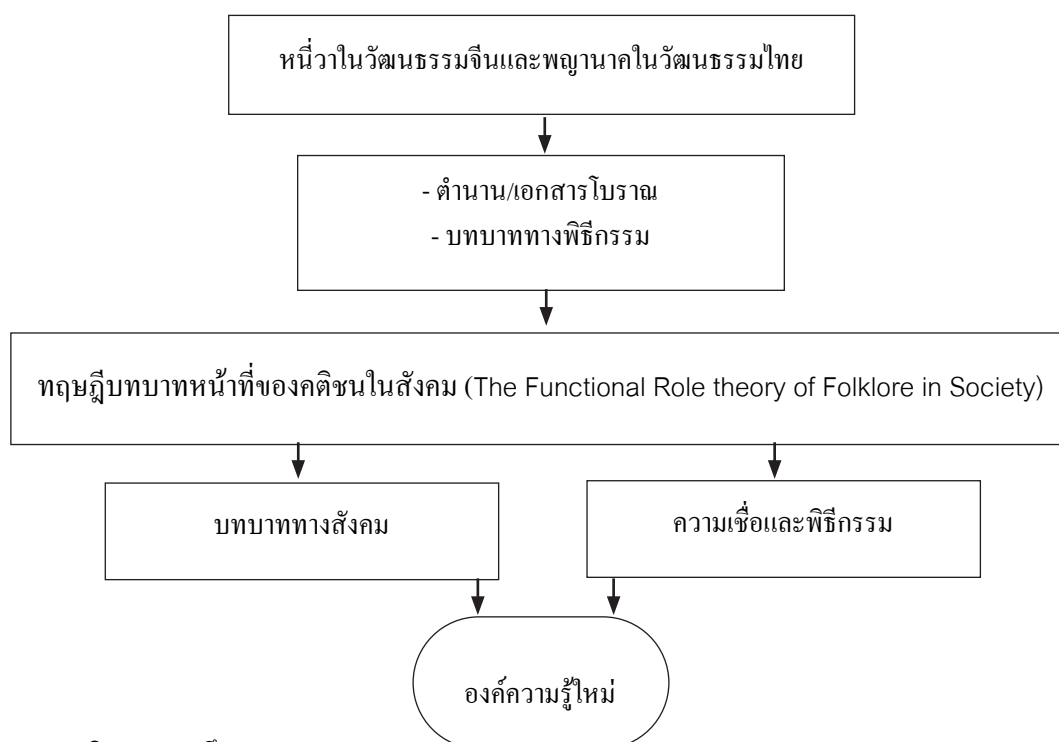
เครื่องมือวิจัยของการศึกษานี้ใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) โดยผู้ให้สัมภาษณ์ เป็นอาจารย์มหาวิทยาลัยที่มีความเชี่ยวชาญในด้านวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับสัตว์จำนวน 3 ท่าน และทำการสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) เป็นจำนวน 1 ครั้ง ผู้ให้การสัมภาษณ์เชิงลึก โดยเนื้อหาคำถามเป็นคำถามแบบปลายเปิด

ขอบเขตด้านเนื้อหาการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับ หน้าที่ในวัฒนธรรมจีนและพญานาคในความเชื่อของไทย และนำผลที่ได้มาวิเคราะห์บทบาททางสังคมของ หน้าที่และพญานาค โดยวิเคราะห์การเปรียบเทียบด้านพิธีกรรม เช่น พิธีบูชาหน้าที่ และพิธีกรรมบวงสรวงพญานาค การวิเคราะห์ของการศึกษานี้ใช้ทฤษฎีบทบาทหน้าที่ของคติชนในสังคมเพื่อทำความเข้าใจบทบาทของทั้งสองในฐานะสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรม ซึ่งสะท้อนโลกทัศน์และค่านิยมของแต่ละสังคม โดยการศึกษาครั้งนี้ได้ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ 2 วิธี ได้แก่ (1) จากวิเคราะห์จากเนื้อหาเอกสาร (content analysis) เพื่อวิเคราะห์เนื้อหาจากเอกสาร ตำนาน และข้อมูลการสัมภาษณ์ โดยจัดหมวดหมู่เนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ พิธีกรรม และบทบาท

ทางสังคม (2) เพื่อวิเคราะห์ประเด็นสำคัญ (thematic analysis) แล้วนำมาวิเคราะห์เปรียบเทียบบทบาทของเหินวและพญานาค
ในบริบททางวัฒนธรรมของจีนและไทย
กระบวนการดำเนินโครงการวิจัย มีดังนี้

1. การวิจัยภาคเอกสาร ศึกษาทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง (documentary analysis) และศึกษาค้นคว้า
ข้อมูลเอกสารชั้นต้น (primary sources) คือ หนังสือวรรณกรรมจีนโบราณเช่น 《山海经》(ซานไห่จิง), 《淮南子》(ฮวนหนานจื่อ)
และเอกสารชั้นรอง (secondary sources) จากเอกสารบทความและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อที่เกี่ยวข้อง
กับเหินวและพญานาคที่อยู่ในประเทศไทย จากนักวิชาการที่ได้ศึกษาค้นคว้ามามาก่อนหน้าการสัมภาษณ์เชิงลึกในครั้งนี้
เป็นการศึกษาจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลซึ่งเป็นผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้และความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับเหินวของจีนและพญานาคของไทย
โดยผู้เชี่ยวชาญที่ให้การสัมภาษณ์เชิงลึกของการศึกษานี้เป็นอาจารย์มหาวิทยาลัยหรือนักวิชาการที่มีความเชี่ยวชาญในด้าน
วัฒนธรรม ตำนาน และเอกสารโบราณ ซึ่งสามารถให้ข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับความเชื่อ พิธีกรรม และบทบาทของเหินวและพญานาค
ได้อย่างถูกต้องและรอบด้าน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์เชิงลึกชนิดมีโครงสร้าง (structured in-depth interview)
โดยใช้คำถามปลายเปิด เพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลสามารถอธิบายได้อย่างอิสระและครอบคลุมประเด็นตามวัตถุประสงค์การวิจัย
การสัมภาษณ์ดำเนินการในรูปแบบอย่างเป็นทางการ (formal interview) กับผู้เชี่ยวชาญด้านวัฒนธรรมจีน-ไทยในสถาบัน
อุดมศึกษา กลุ่มผู้ให้ข้อมูลประกอบด้วยอาจารย์มหาวิทยาลัยผู้ทรงคุณวุฒิ 3 ท่าน แบบสัมภาษณ์ได้มีการผ่านการตรวจสอบความ
เที่ยงตรงเชิงเนื้อหา (content validity) โดยผู้ทรงคุณวุฒิด้านคติชนก่อนนำไปใช้จริง เพื่อให้มั่นใจว่าคำถามมีความถูกต้อง เหมาะสม
และครอบคลุมประเด็นที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ พิธีกรรม และบทบาทของเหินวและพญานาคได้อย่างครบถ้วนและเป็นระบบ
การวิเคราะห์และสรุปผล หลังจากทำการวิจัยภาคเอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึกแล้วนำข้อมูลมาศึกษาวิเคราะห์ข้อมูล
เชิงบรรยายตามวัตถุประสงค์

กรอบแนวคิดของการศึกษา

ภาพ 1 กรอบแนวคิดของการศึกษา

กรอบแนวคิดของการศึกษานี้มุ่งอธิบายและวิเคราะห์ความเชื่อเกี่ยวกับหนี่วในบริบทวัฒนธรรมจีน และพญานาคในสังคมไทย โดยอาศัยฐานข้อมูลจากตำนาน คติชน เอกสารโบราณ และบริบททางศาสนา ซึ่งสะท้อนโครงสร้างความคิดและโลกทัศน์ของแต่ละสังคม จากนั้นได้นำทฤษฎีบทบาทหน้าที่ของคติชนในสังคม (the functional role theory of folklore in society) มาเป็นกรอบในการวิเคราะห์ เพื่อทำความเข้าใจหน้าที่และบทบาทของคติชนต่อการดำรงอยู่และการจัดระเบียบทางสังคม

ภายใต้กรอบแนวคิดดังกล่าว การวิเคราะห์ถูกจำแนกออกเป็นสองมิติหลัก ได้แก่ ประการแรก มิติด้านความเชื่อและพิธีกรรม ซึ่งมุ่งศึกษารูปแบบ แนวปฏิบัติ และความหมายเชิงสัญลักษณ์ของหนี่วและพญานาคในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สัมพันธ์กับมนุษย์และธรรมชาติ ประการที่สอง มิติด้านบทบาททางสังคม ซึ่งพิจารณาหน้าที่ของคติชนในการสร้างและธำรงค่านิยม การกำหนดแบบแผนพฤติกรรม และการเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นของสังคม โดยสรุป กรอบแนวคิดนี้แสดงให้เห็นความสัมพันธ์เชิงพลวัตระหว่าง “ระบบความเชื่อพื้นฐาน” กับ “บทบาทหน้าที่ของคติชน” อันนำไปสู่การก่อรูปและการดำรงอยู่ของความเชื่อ พิธีกรรม และบทบาททางสังคมของหนี่วและพญานาคในบริบทวัฒนธรรมจีนและไทยอย่างเป็นองค์รวมและมีนัยสำคัญทางวิชาการ

4. ผลการวิจัย

หนี่วมีถิ่นกำเนิดมาจากจีนโบราณ ส่วนพญานาคมีถิ่นกำเนิดมาจากเอเชียใต้และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยหนี่วปรากฏในลักษณะของหญิงครึ่งคนครึ่งงู ขณะที่พญานาคมีรูปลักษณ์เป็นงูใหญ่หรือมนุษย์ที่มีเศียรเป็นนาค ในตำนานและนิทานพบว่าสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ทั้งสองประเภทนี้มีบทบาทสำคัญในด้านความเชื่อ พิธีกรรม และบทบาททางสังคมของจีนและไทย โดยเฉพาะในวรรณกรรมตำนานและนิทานซึ่งมักปรากฏเนื้อหาที่แสดงให้เห็นว่าหนี่วและพญานาคมีบทบาทร่วมในสังคม ส่งผลให้เกิดการก่อรูปของความเชื่อและพิธีกรรมที่สืบทอดต่อกันมา

1. จากการศึกษาตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า

1.1 ความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับหนี่ว

1) หนี่ว (女媧) เป็นเทพแห่งสวรรค์ตามความเชื่อของชาวจีนโบราณ มีบทบาทในฐานะมารดาผู้สร้างมนุษยชาติและผู้ซ่อมแซมเสาค้ำสวรรค์ ความเชื่อหนี่วช่วยป้องกันภัยพิบัติน้ำท่วม Liu (2553) กล่าวว่า ในตำนานจีนโบราณเรื่องหนี่วซ่อมฟ้า (女媧补天) กล่าวว่า “หลังจากฟ้าถล่ม เสาใหญ่ที่ค้ำยันท้องฟ้าหักลงมา ทำให้ท้องฟ้าแตกร้าว ไฟและภัยพิบัติร้ายแรงถาโถมลงมา ทำให้ผู้คนเดือดร้อนอย่างหนัก หนี่ว (女媧) สงสารมนุษย์ จึงคิดหาวิธีช่วยเหลือ เธอรวบรวมก้อนหินหลากสีจำนวนมาก หลอมจนกลายเป็นหินหลอมเหลว แล้วนำขึ้นไปอุดรอยร้าวบนท้องฟ้า นอกจากนี้ยังฆ่าเต่ายักษ์ ตัดขาเต่าไปทำเป็นเสาค้ำยันแทนเสาที่หักไป สุดท้ายหนี่วก็ซ่อมแซมท้องฟ้าได้สำเร็จ มนุษย์จึงรอดพ้นจากภัยพิบัติ” ซึ่งสอดคล้องกับ พิธีกรรมบูชาหนี่วเพื่อป้องกันน้ำท่วม Zhang (2566) กล่าวว่ามักจัดขึ้นใน ศาลเจ้า วัด หรือพื้นที่ริมแม่น้ำ ในมณฑลที่ประสบภัยน้ำท่วม เช่น เหอเป่ย์ ซานซี และห่านตัน โดยส่วนมากจะจัดในช่วงฤดูฝนหรือวันขึ้น 2 เดือน 2 ตามปฏิทินจันทรคติ เพื่อขอพรให้ฝนตกถูกฤดูกาลและป้องกันน้ำท่วม ในพิธีจะมีการตั้งแท่นบูชา พร้อมรูปหนี่วและสัญลักษณ์น้ำ ดวงดาว และหินห้าสี มีการ เช่น ไหว้และถวายเครื่องบูชา เช่น ผลไม้ ธัญพืช รวมทั้งมีการแสดงพื้นบ้านหรือรำเล่าเรื่องหนี่ว เช่น เรื่องซ่อมฟ้าและป้องกันน้ำท่วม และมักมีขบวนแห่หรือสวดมนต์ร่วมกัน เพื่อขอให้ชุมชนปลอดภัยจากภัยน้ำท่วมและแสดงความเคารพต่อพลังของหนี่ว

2) ความเชื่อหนี่วเป็นผู้สร้างคน Sun and Wang (2546) ในตำนานกล่าวว่า “หลังเกิดน้ำท่วมทำลายล้างมนุษย์ หนี่วเห็นความเดือดร้อนของผู้คน จึงคิดหาวิธีฟื้นฟูประชากรมนุษย์ เธอรวบรวมดินเหนียวและวัสดุธรรมชาติ ปั้นมนุษย์ขึ้นทีละคน หรือบางตำนานกล่าวว่าปั้นเป็นก้อนแล้วปล่อยให้ลมพัดไปกลายเป็นมนุษย์ นอกจากนี้หนี่วยังกำหนดกฎเกณฑ์การสืบพันธุ์และการแต่งงาน เพื่อป้องกันการแต่งงานใกล้ชิดระหว่างพี่น้อง และทำให้ประชากรมนุษย์ฟื้นฟูอย่างเป็นระเบียบ”

มีบทบาทสำคัญในการสร้างมนุษย์ พิธีบูชาหนี่ว China Intangible Cultural Heritage Protection Center (2008) จัดขึ้นบริเวณศาลเทพหนี่วหรือพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวข้องกับหนี่ว ซึ่งบางครั้งอยู่ตามทางผ่านเข้าสู่พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อสื่อถึงการเกิดและมดลูก พิธีมักจัดในช่วงฤดูกาลที่เกี่ยวข้องกับความอุดมสมบูรณ์และการเก็บเกี่ยว หรือในปฏิทินจันทรคติจีน เดือน 3 ระหว่างวันขึ้น 1-18 ค่ำ ผู้หญิงหรือคู่สามีภรรยาจะผ่านหรือไหว้สักการะสัญลักษณ์แทนช่องท้องของหนี่ว พร้อมตั้งเครื่องบูชา เช่น ผลไม้ ธัญพืช และน้ำ รวมถึงมีการรำหรือสวดมนต์เล่าเรื่องตำนานหนี่ว เพื่อเสริมความศักดิ์สิทธิ์ บางพื้นที่มีหมอผีหรือผู้สืบทอดหนี่วทำหน้าที่เป็นผู้จัดพิธีและเป็นสื่อกลาง พิธีนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อขอพรให้ตั้งครุฑและมีบุตร เสริมความอุดมสมบูรณ์ของครอบครัว และเผ่าพันธุ์มนุษย์ และสะท้อนความเชื่อในพลังของหนี่วในการควบคุมชีวิตและการเกิด เป็นการสะท้อนว่าหนี่วเป็นสัญลักษณ์ของพลังหญิงหรือธาตุหยางที่ต่อสู้กับอคติทางเพศโดยไม่ต้องใช้ความรุนแรง แต่ใช้ความรู้ ความเมตตา และความเสียสละต่อสังคม

1.2 ความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับพญานาค

1) พญานาค คือ เทพแห่งงูใหญ่ตามความเชื่อในเอเชียใต้และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีลักษณะเป็นงูใหญ่มีหางงู สู่ถึงอำนาจ ความอุดมสมบูรณ์ และเป็นสัญลักษณ์ของบันไดสายรุ้งเชื่อมสู่จักรวาล โดยรูปลักษณ์และสีสันท่างกันตามบารมีและความเชื่อของแต่ละภูมิภาค อีกทั้งยังมีบทบาทสำคัญในความเชื่อทางพระพุทธศาสนา ความเชื่อเรื่องลูกไฟพญานาค ลลนา ศักดิ์ชูวงศ์ (2548) กล่าวว่า เมื่อครั้งสมัยพระพุทธกาล สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้เสด็จสู่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ 1 พรรษา (3 เดือน) เพื่อเทศนาโปรดพระนางสิริ มหามายา พุทธมารดาจนดับขันธปรินิพพานแล้วเสด็จลงสู่โลกในวันออกพรรษา เหล่าเทพนิกรอมรพรหมอินทร์ได้เนรมิตบันไดทองบันไดเงินลงสู่โลกมนุษย์ (ซึ่งได้ปรากฏเป็นภาพจิตรกรรมฝาผนัง ในโบสถ์หลายแห่งก่อเกิดประเพณีในการตักบาตรเทโวในวันออกพรรษา) พระพุทธเจ้าทรงพระเมตตาธิคุณฝ่ายพระกรทั้ง 2 ข้างออก เพื่อเปิดมิติโลกทั้งสวรรค์ มนุษย์และบาดาลให้แลเห็นกันวันนี้ (พระพุทธรูปปางเปิดโลก) พญานาคเจ้าบาดาลทั้งหลายต่างขึ้นขมยนิติในพระกตัญญูกตเวทีตาดอพุทธมารดาครั้งนี้จึงพ่นลูกไฟจากใต้แม่น้ำโขงขึ้นมาเฉลิมฉลองตั้งแต่วันออกพรรษานั้น ประกอบเข้ากับ ความเชื่อของคนในสังคมไทยที่เชื่อว่าพญานาคเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์โดยสัญลักษณ์ของพญานาคจะสื่อถึงน้ำ ความอุดมสมบูรณ์ และพระพุทธศาสนา รวมทั้งการเชื่อว่าบั้งไฟพญานาคเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดจากพญานาคที่อาศัยอยู่ในเมืองบาดาลได้ปล่อย บั้งไฟขึ้นมาเพื่อเป็นการบวงสรวงบูชาพระพุทธเจ้าในวันออกพรรษา ส่วนวันและเวลาที่เกิดจะตรงกับช่วงเทศกาลวันออกพรรษา คือวันเพ็ญขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ตามปฏิทินลาว ซึ่งอาจตรงกับวันแรม 1 ค่ำ หรือ ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ของไทย จะเป็นวันที่มีปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาคมากที่สุดของทุกปี ในงานประเพณีบุญบั้งไฟ จะมีกิจกรรมหลายอย่าง ตั้งแต่การจัดขบวนแห่บั้งไฟ การแข่งบั้งไฟ และการละเล่นต่าง ๆ ที่แสดงถึงวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น เช่น การทอดแหหาปลา การสักสุม ขบวนแข่งแต่งกายสวยงามแบบโบราณ จึงเป็นภาพให้คิดธรรมตามหลักพระพุทธศาสนาอันงดงาม

2) ความเชื่อเรื่องประเพณีการบวชนาค พระมหาอุทตนา นรเชฏฐ และคณะ (2567) กล่าวว่า ความเชื่อเรื่องประเพณีการบวชนาคมีต้นสายมาจากตำนาน ความเชื่อเรื่องพญานาคในสังคมไทยมีรากฐานมาจากทั้งพระพุทธศาสนาและคติพื้นบ้าน โดยในพระไตรปิฎก มหาวรรค เล่มที่ 4 กล่าวถึงพญานาคที่แปลงกายเป็นมนุษย์เพื่อบรรพชา แต่เมื่อความจริงถูกเปิดเผย พระพุทธเจ้ามิได้ทรงอนุญาต เนื่องจากพญานาคเป็นสัตว์เดรัจฉาน ไม่สามารถอุปสมบทหรือบรรลุนิพพานได้ อย่างไรก็ตาม พระองค์มิได้ปฏิเสธการทำความดีของพญานาค แต่ได้ทรงแนะนำวิธีปฏิบัติที่เหมาะสม คือ การสมาทานศีลอุโบสถในวันพระ เพื่อเป็นหนทางสร้างบุญบารมีและนำไปสู่การหลุดพ้นจากภาวะนาค แม้ข้อความดังกล่าวจะแสดงถึงขอบเขตการบวชในพระพุทธศาสนา แต่เมื่อผสมผสานกับความเชื่อท้องถิ่น จึงก่อให้เกิด “ประเพณีบวชนาค” ในประเทศไทยและภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งมีได้มีรากฐานตรงจากพระไตรปิฎก หากเป็นคติที่พัฒนาขึ้นภายหลังตามวิถีวัฒนธรรมท้องถิ่น ประเพณีดังกล่าวได้กลายเป็นพิธีกรรมสำคัญ โดยเฉพาะในสังคมไทยที่กำหนดให้ชายไทยนิยมบวชเมื่ออายุครบ 20 ปีบริบูรณ์ เพื่อแสดงความกตัญญูต่อบิดามารดา เป็นการฝึกตนในพระธรรมวินัย และสืบทอดพระพุทธศาสนา

3) ความเชื่อเรื่องพญานาคในฐานะผู้พิทักษ์แม่น้ำและสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ สุรเชษฐ์ อินธิแสง (2565) กล่าวว่า มีการปรากฏอย่างชัดเจนในคติความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพระธาตุพนม จังหวัดนครพนม ตามตำนานเล่าว่า พญาสัตตนาคราชเป็นผู้ปกป้อง

รักษาพระธาตุพนมซึ่งบรรจุพระอรังคธาตุ (กระดูกส่วนหน้าอกของพระพุทธเจ้า) และมีบันทึกเหตุการณ์เมื่อวันที่ 28 กันยายน พ.ศ. 2500 ที่ชาวบ้านเห็นลำแสงคล้ายพญานาคพุ่งลงสู่องค์พระธาตุ ทำให้เกิดการกำหนด “วันสัตตนาครำลึก” ตรงกับวันขึ้น 5 ค่ำ เดือน 11 ของทุกปี เพื่อน้อมรำลึกถึงพญานาคทั้งเจ็ดตนที่ทำหน้าที่คุ้มครองพระพุทธรูป พระธาตุพนม พิธีกรรมบูชาพญาศรีสัตตนาครำที่จัดขึ้นบริเวณพระธาตุพนมยังสะท้อนถึงความเชื่อและการผสมผสานทางวัฒนธรรม โดยผู้ศรัทธานำดอกไม้ ธูป เทียน และผลไม้มงคล 9 อย่างมาถวาย เช่น ส้ม ทับทิม องุ่น กล้วย และแก้วมังกร ซึ่งแต่ละชนิดมีความหมายในเชิงสิริมงคล เช่น ความอุดมสมบูรณ์ ความสามัคคี และความเจริญรุ่งเรือง นอกจากนี้ยังมีการจัดบายศรีหรือโตะบูชาในลักษณะที่ผสมผสานทั้งแบบไทยและแบบจีน อันเป็นการสะท้อนการแลกเปลี่ยนและปรับใช้ความเชื่อทางศาสนากับพิธีกรรมพื้นบ้านในบริบททางศาสนา พิธีบวงสรวงพญานาคจะจัดขึ้นในช่วงออกพรรษา ซึ่งสัมพันธ์กับคติการสิ้นสุดการจำพรรษาของพระสงฆ์และการเสริมสิริมงคลแก่ชุมชน พิธีกรรมดังกล่าวจึงมีความหมายทั้งในเชิงการบูชาผู้พิทักษ์ (พญานาค) และในเชิงการสะเดาะเคราะห์-เสริมบารมีแก่ผู้เข้าร่วมพิธี สะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของพญานาคในฐานะสัญลักษณ์ของพลังคุ้มครอง ความอุดมสมบูรณ์ และการสืบทอดความเชื่อทางศาสนาและวัฒนธรรมในท้องถิ่น

จากเนื้อหาข้างต้นสามารถสรุปออกมาเป็นตารางเปรียบเทียบได้ ดังนี้

ตาราง 1

ตารางเปรียบเทียบความเชื่อที่ส่งผลต่อพิธีกรรมของหนี่วและพญานาค

ลักษณะ	หนี่ว	พญานาค
1. ความเชื่อช่วยเหลือมนุษย์ในเรื่องภัยพิบัติน้ำท่วมส่งผลให้เกิดพิธีกรรมการตั้งแท่นบูชา	✓	
2. ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในการดลบันดาลให้มีบุตรส่งผลให้เกิดพิธีกรรมเช่นไหว้ขอบุตร	✓	
3. ความเชื่อในเรื่องมีฤทธิ์ช่วยบันดาลให้เกิดฝนส่งผลให้เกิดขบวนแห่บั้งไฟและเกิดพิธีกรรม การตั้งแท่นบูชา		✓
4. ความเชื่อในการอยากบรรลุนิพพาน ส่งผลให้เกิดประเพณีบวชนาค		✓
5. ความเชื่อในเรื่องช่วยให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ส่งผลให้เกิดการจัดบายศรีหรือโตะบูชา		✓

หมายเหตุ. ในตำนานหรือนิทานลักษณะหนี่วมีรูปร่างเป็นหญิงครึ่งคนครึ่งงู ส่วนพญานาคมีรูปร่างเป็นงูใหญ่ซึ่งถือว่าเป็นสายพันธุ์เดียวกันและทั้งสองสามารถแปลงร่างเป็นมนุษย์ได้ จึงนำมาสู่การศึกษาในหัวข้อนี้

จากการศึกษาความเชื่อในหนี่วและพญานาคส่งผลต่อพิธีกรรม พบว่า จุดร่วมของหนี่วและพญานาคมีรากฐานจากตำนานและคติศาสนาที่สืบทอดมาอย่างยาวนาน และมีรูปแบบลักษณะภายนอกที่มีรูปร่างเป็นงู จากข้อมูลความเชื่อในสัตว์ทั้งสองประเภท ทำให้เห็นว่าจุดกำเนิดของสัตว์ทั้งสองประเภทล้วนทำหน้าที่เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในการยึดเหนี่ยวจิตใจ คุ้มครองมนุษย์และส่งเสริมความอุดมสมบูรณ์ของสังคม และหลังจากการเกิดความเชื่อแล้วส่งผลให้เกิดเป็นพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น การเซ่นไหว้บูชา การถวายเครื่องสักการะ การฟ้อนหรือแห่ เป็นต้น ส่วนจุดต่างสำคัญอยู่ที่ ความเชื่อในหนี่วและพญานาคสะท้อนให้เห็นผ่านประเภทของพิธีกรรมที่เกิดขึ้นตามมา โดยความเชื่อในหนี่วมุ่งเน้นบทบาทในการปกป้องจากภัยพิบัติน้ำท่วมและการดลบันดาลบุตร จึงนำไปสู่พิธีกรรมเฉพาะ เช่น การตั้งแท่นบูชาและการเซ่นไหว้ขอบุตร ในขณะที่พญานาคมีกำเนิดจากคติความเชื่อทางศาสนาและแนวคิดเรื่องความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ ส่งผลให้เกิดพิธีกรรมที่หลากหลายกว่า ทั้งการขอฝนในงานบุญบั้งไฟ ประเพณีบวชนาค และพิธีบายศรีบูชาเพื่อความอุดมสมบูรณ์ของชุมชน

จากการศึกษาตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า จากการศึกษาค้นคว้าในเชิงเอกสารและทำการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ทรงคุณวุฒิทั้งสามท่าน สามารถสรุปเป็นผลได้ดังตารางการวิเคราะห์ภาพรวมของบทบาททางสังคมและวัฒนธรรมของหนิ่วและพญานาคในตำนานของจีนและไทยได้ ดังนี้

ตาราง 2

ตารางเปรียบเทียบบทบาททางสังคมและวัฒนธรรมของหนิ่วและพญานาค

ประเด็น	หนิ่ว	พญานาค
1. ชาติ	1. ดิน, ฟ้า, การสร้าง	1. น้ำ, ใต้พิภพ, การคุ้มครอง
2. บทบาทหลัก	1. มีบทบาทในการยึดเหนี่ยวจิตใจต่อการต่อสู้กับ ภัยธรรมชาติโดยดูได้จากการทำหน้าที่ซ่อมแซมโลก 2. มีบทบาทรักษาความสมดุล โดยดูได้จากการ เป็นมารดาผู้สร้างมนุษย์และความเท่าเทียม ของฐานะเพศหญิงเพศชาย	1. เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจในโดย ทำหน้าที่ เป็นผู้คุ้มครองพระพุทธศาสนา 2. มีบทบาทเป็นผู้พิทักษ์น้ำและ ผู้ดูแลบันดาล ให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล
3. สัญลักษณ์	1. การต่อสู้กับภัยธรรมชาติ 2. ความสมดุล 3. ความรับผิดชอบต่อส่วนรวม	1. การต่อสู้กับภัยธรรมชาติ 2. ศีลธรรมความดี

จากผลในตารางพบว่า หนิ่วมีบทบาทสำคัญในฐานะผู้คุ้มครองมนุษย์จากภัยธรรมชาติ โดยสะท้อนผ่านการ “ซ่อมแซมโลก” อันเป็นการรับมือกับพลังของดินฟ้าและรักษาความสมดุลของจักรวาล นอกจากนี้ หนิ่วยังทำหน้าที่ในฐานะ “มารดาผู้สร้างมนุษย์” ซึ่งสะท้อนแนวคิดเรื่องความเท่าเทียมของเพศหญิงและเพศชายในฐานะผู้ให้กำเนิดและหล่อเลี้ยงสังคม คุณลักษณะเหล่านี้ทำให้หนิ่วกลายเป็นสัญลักษณ์ของการต่อสู้กับภัยธรรมชาติ ความสมดุล และความรับผิดชอบต่อส่วนรวม ในทางตรงกันข้าม พญานาคมีบทบาทโดดเด่นในฐานะผู้คุ้มครองพระพุทธศาสนา และทำหน้าที่ดูแลธาตุน้ำซึ่งเชื่อมโยงกับความอุดมสมบูรณ์ของชุมชน โดยพญานาคถูกมองว่าเป็นผู้ดูแลบันดาลฝนและพิทักษ์โลกมนุษย์จากภัยต่าง ๆ ส่งผลให้พญานาคเป็นสัญลักษณ์ของการต่อสู้กับภัยธรรมชาติ ความศรัทธา ศีลธรรม และพลังแห่งน้ำที่เกื้อกูลหล่อเลี้ยงชีวิต

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีความสำคัญในการทำความเข้าใจบทบาทของสิ่งเหนือธรรมชาติในตำนานจีน-ไทย อันเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าทางวัฒนธรรมและสังคมที่ฝังรากอยู่ในความเชื่อของทั้งสองภูมิภาค อีกทั้งยังสามารถเป็นแนวทางในการศึกษาความสัมพันธ์และการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมระหว่างความเชื่อของภูมิภาคเอเชียตะวันออกและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้อย่างเป็นระบบ

5. สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

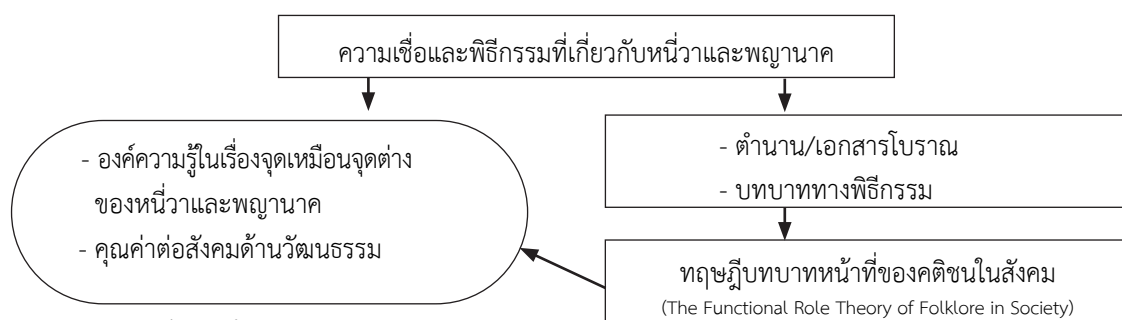
การศึกษาพบว่า หนิ่วและพญานาคมีความเหมือนกันตรงที่ทั้งสองเป็นสิ่งเหนือธรรมชาติ มีสติปัญญา สามารถแปลงกายปกป้องมนุษย์ และรักษาสมดุลธรรมชาติ รวมถึงเป็นศูนย์รวมศรัทธาของชุมชน อย่างไรก็ตาม ทั้งสองมีความแตกต่างกันในแง่บทบาทเชิงวัฒนธรรมและลักษณะเฉพาะตัว หนิ่วมีบทบาทสำคัญในการสร้างมนุษย์ ซ่อมแซมท้องฟ้าเพื่อป้องกันภัยจากน้ำท่วม สะท้อนคุณลักษณะของการปกป้องโลกและการเยียวยามนุษย์ ในขณะที่พญานาคมักปรากฏในฐานะสัตว์กึ่งเทพ มีลักษณะทางกายภาพ เช่น มีรูปลักษณะเป็นงู มีหงอน การพ่นไฟหรือพ่นน้ำ มีบทบาทเกี่ยวข้องกับน้ำและทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การขอฝน เพื่อช่วยเกษตรกรหรือบรรเทาภัยแล้ง มีทั้งด้านดุร้ายและเมตตา และยังมีบทบาททางศาสนาและสังคม เช่น การเชื่อมโยงกับพระพุทธศาสนา การเป็นสัญลักษณ์ของบุญกุศล ความกตัญญู และความอุดมสมบูรณ์

5.1 จากการศึกษาข้อมูลทางเอกสารและทำการสัมภาษณ์เชิงลึก พบว่า หน้าที่และพยานาคมีบทบาทร่วมกันในฐานะ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ทำหน้าที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจและสะท้อนความเชื่อเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ แม้มีหน้าที่คล้ายกัน แต่พื้นฐาน ความเชื่อกลับแตกต่างกันอย่างชัดเจน โดยหน้าที่กำเนิดจากความกลัวต่อภัยธรรมชาติและมุ่งเน้นการฟื้นฟูมนุษยชาติ ทำให้ ความหมายของความอุดมสมบูรณ์เกี่ยวข้องกับประชากรมนุษย์ ขณะที่พยานาคกำเนิดมาจากรากฐานของพระพุทธศาสนา ทำหน้าที่คุ้มครองชุมชนและเชื่อมโยงศรัทธา ซึ่งกำหนดให้ความอุดมสมบูรณ์สัมพันธ์กับด้านการเกษตร เช่น การขอฝนใน ประเพณีบุญ บั้งไฟ บทบาทของทั้งสองจึงช่วยให้มนุษย์รับมือกับสิ่งที่เหนือการควบคุม และธำรงรักษาความเชื่อและ อัตลักษณ์ ทางวัฒนธรรมของสังคม ซึ่งสอดคล้องกับ ทฤษฎีบทบาทหน้าที่ของคติชนในสังคม (the functional role theory of folklore in society) ที่อธิบายว่า คติชนทำหน้าที่ธำรงความมั่นคงทางจิตใจและถ่ายทอดค่านิยมให้คงอยู่ต่อไป และสอดคล้องกับผลงาน วิจัยของ พระนิต จารุณโณ (ยี่รัมย์) และคณะ (2564) ในบทความวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อและพิธีกรรมในการ ทำบุญแซนโพนตา ของชาวจังหวัดสุรินทร์” ที่กล่าวว่า ความเชื่อและพิธีกรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ โดยพฤติกรรมที่มนุษย์ ถิ่นปฏิบัติตามความเชื่อ ความศรัทธาที่มีการปฏิบัติสืบทอดต่อกันมาจนกลายเป็นพิธีกรรม พิธีกรรมเหล่านี้ส่วนมากจะสัมพันธ์ กับวิถีการดำรงชีวิตประจำวัน มีความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติและพลังอันลึกลับ

5.2 หน้าที่และพยานาคมีบทบาทสำคัญทางสังคมในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และความเชื่อทางศาสนา ความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติถูกนำมาทำหน้าที่เป็นกลไกทางสังคมในการธำรงความมั่นคง ทางจิตใจ ถ่ายทอดค่านิยม และสร้างเอกลักษณ์ร่วมของชุมชน หน้าที่สื่อถึงการฟื้นฟูมนุษยชาติและรักษาสมดุลจักรวาล ขณะที่ พยานาคคุ้มครองชุมชนและเชื่อมศรัทธาผ่านพิธีกรรม เช่น บุญบั้งไฟ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ สมชาย ใจดี (2555) ที่กล่าวว่า ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ โดยตำนานไม่เพียงแต่เป็นเรื่องราวทางศาสนาและวัฒนธรรม แต่ยังเป็นเครื่องมือ ที่สะท้อนและส่งต่อค่านิยมของสังคมจินในด้านต่าง ๆ อย่างลึกซึ้ง

ในมิติของการถ่ายทอดค่านิยมและการสร้างอัตลักษณ์ร่วม สามารถพิจารณาได้จากปรากฏการณ์ทางสังคมที่เป็นรูปธรรม เช่น การจัดงานบุญบั้งไฟในชุมชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งมีได้เป็นเพียงพิธีกรรมขอฝนเท่านั้น แต่ยังเป็นพื้นที่ทางสังคม ที่หล่อหลอมความร่วมมือ ความสามัคคี และการสืบทอดความเชื่อจากรุ่นสู่รุ่น ผ่านการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนทุกช่วงวัย อีกทั้งยังสะท้อนอัตลักษณ์ของชุมชนลุ่มน้ำโขงในฐานะสังคมเกษตรกรรมที่พึ่งพาธรรมชาติ ในทำนองเดียวกัน ตำนานหนี่วา ในสังคมจีนยังคงปรากฏในรูปแบบของการถ่ายทอดผ่านวรรณกรรม การศึกษา และสื่อร่วมสมัย ซึ่งมีบทบาทในการปลูกฝัง ค่านิยมเกี่ยวกับความสมดุลของโลก ความรับผิดชอบต่อสังคม และความสำคัญของการฟื้นฟูเมื่อเผชิญกับวิกฤต เช่น การนำ เรื่องเล่าหนี่วามาใช้ในสื่อการเรียนรู้หรือสื่อวัฒนธรรมร่วมสมัย เพื่อสื่อสารแนวคิดเรื่องการอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างสมดุลและ การแก้ไขปัญหาของสังคม ปรากฏการณ์เหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่า คติชนมิได้เป็นเพียงมรดกทางวัฒนธรรมที่ถูกสืบทอด หากแต่ยัง ทำหน้าที่เป็นกลไกเชิงสังคมในการสร้างและถ่ายทอดค่านิยม ตลอดจนหล่อหลอมอัตลักษณ์ร่วมของชุมชนอย่างต่อเนื่อง การศึกษาเปรียบเทียบหนี่วาและพยานาคจึงทำให้เห็นว่า แม้ทั้งสองจะมีรากฐานทางวัฒนธรรม ศาสนา และภูมิศาสตร์ที่แตกต่างกัน แต่ล้วนสะท้อนความพยายามของมนุษย์ในการทำความเข้าใจและรับมือกับธรรมชาติผ่านการสร้างเรื่องเล่าและพิธีกรรม อันเป็นส่วนหนึ่งของการธำรงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมและการสร้างความหมายให้แก่ชีวิตของผู้คน

ภาพ 2 แผนภาพองค์ความรู้

ข้อเสนอแนะในการวิจัย

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1.1 ทางภาครัฐควรให้การสนับสนุน ทางด้านการศึกษาที่เกี่ยวกับวรรณกรรมโบราณ ของไทยจีนเพิ่มมากขึ้น

1.2 ทางภาครัฐควรให้การสนับสนุน ในการรวบรวมและจัดทำหนังสือรวมคัมภีร์โบราณ ไทยจีนที่เกี่ยวกับหนิ่วและ พญานาค เพื่อให้ชนรุ่นหลังได้ศึกษาต่อไป

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาครั้งต่อไป

2.1 ควรมีการวิจัยเปรียบเทียบความเชื่อของหนิ่วในประเทศจีน ไต้หวัน และความเชื่อพญานาคในประเทศเพื่อน บ้าน โดยในการวิจัยครั้งต่อไปควรมีการวิจัยภาคสนามร่วมด้วย

2.2 ควรมีการวิจัยเปรียบเทียบ ลักษณะของหนิ่วและพญานาคจากสื่อภาพยนตร์ โทรทัศน์ในปัจจุบัน

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

จากการศึกษาในหัวข้อการศึกษาเปรียบเทียบความเชื่อและบทบาทของหนิ่วในวัฒนธรรมจีนกับพญานาคในความ เชื่อของไทย ทำให้ได้รับองค์ความรู้ใหม่ โดย ทฤษฎีบทบาทหน้าที่ของคติชนในสังคม สามารถอธิบายได้ว่าความเชื่อเกี่ยวกับหนิ่ว และพญานาคมีบทบาทสำคัญต่อการธำรงรักษาโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรม ผ่านการสืบทอดความรู้ ความเชื่อ และ ค่านิยมจากรุ่นสู่รุ่น ทั้งในรูปแบบของพิธีกรรม ประเพณี และความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต หนิ่วและพญานาคทำหน้าที่เป็น สัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่หล่อหลอมความคิดและพฤติกรรมของคนในสังคมให้สอดคล้องกับบรรทัดฐานและคุณค่าที่สังคมยึดถือ

ในเชิงคุณค่าต่อสังคม ความเชื่อเกี่ยวกับหนิ่วและพญานาคช่วยสร้างความสามัคคีและความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของ ชุมชน กระตุ้นการมีส่วนร่วมทางสังคม และสืบสานประเพณีและวัฒนธรรม นอกจากนี้ ความเชื่อเหล่านี้ยังทำหน้าที่เป็นสื่อกลาง ในการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สะท้อนถึงวิถีคิด การปรับตัว และการแก้ไขปัญหาของคนในสังคม อันนำไปสู่การธำรงรักษา อัตลักษณ์และความหลากหลายทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน

7. เอกสารอ้างอิง

ธวัช ปุณโณทก. (2533). *ความเชื่อและคติชนไทย*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

พระนัด จารุณโณ (ยี่รัมย์) และคณะ. (2564). การศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อและพิธีกรรมในการทำบุญแซนโฎนตา ของชาวจังหวัดสุรินทร์. *วารสารวิชาการ มจร บุรีรัมย์*, 6(2), 301-315.

พระมหาพุทธนา นรเชฐโธ และคณะ. (2567). อิทธิพลความเชื่อเรื่องพญานาคที่มีต่อพระพุทธศาสนาในประเทศไทย. *วารสารมหาจุฬาริชาการ*, 11(3), 1-18.

พิทยา พุทธนันท์. (2561). *พญานาคกับพุทธศาสนาไทย: การศึกษาคติความเชื่อผ่านพระไตรปิฎกและตำนานพื้นบ้าน ภาคอีสาน*. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

ไพรินทร์ ศรีสินทร. (2558). *ภาพพจน์ของเทพหนิ่ว (女媧) ในวรรณคดีจีน: การวิเคราะห์เชิงสตรีนิยมเชิงนิเวศ*. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ลลนา ศักดิ์ชูวงศ์. (2548). *การให้ความหมายและเหตุผลการดำรงอยู่ของประเพณีบั้งไฟพญานาคในยุคโลกาภิวัตน์*. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.

วิเชียร นามการ. (2554). *พญานาค: ความเชื่อ ความหมาย และอิทธิพลทางวัฒนธรรมในสังคมไทย*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วิเชียร ลักษณะ. (2542). *จิตวิทยาสังคมและบทบาทของบุคคล*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

- ศิริพร ณ ถลาง. (2563). *ทฤษฎีจิตวิทยา: วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนานและนิทานพื้นบ้าน*. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมชาย ใจดี. (2555). *การศึกษาและวิเคราะห์ตำนานของหนี่วา (女媧) ในวรรณคดีจีน*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สุนันทา เงินไพโรจน์. (2565). *พิธีกรรมและวัฒนธรรมไทย*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุรเชษฐ์ อินธิแสง. (2565). *เครื่องบายศรีสู่ขวัญาคำชะโนด : ศิลปะนาฏาคติและการประดิษฐ์พิธีกรรมในกระแสวัฒนธรรมความเชื่อเรื่องนาค*. วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- China Intangible Cultural Heritage Protection Center. (2008). “女媧祭典” —พิธีกรรมบูชาเจ้าแม่หนี่วา. Retrieved May 28, 2024, from https://www.ihchina.cn/project_details/14994?utm_source.
- Liu, Y. (2553). *中国神话与民间传说大全集 [รวมตำนานและนิทานพื้นบ้านจีนฉบับสมบูรณ์]*. ปักกิ่ง: สำนักพิมพ์จินหัวเฉียว.
- Sun, X., & Wang, H. (2546). *山海经 [ซานไห่จิง ฉบับภาพประกอบ]*. เชียงใหม่: สำนักพิมพ์อรธการุณเชียงใหม.
- Zhang, L. Q. (2023). *Gansu China news website*. Retrieved September 28, 2024, from <https://story.gscn.com.cn/system/2023/09/04/013019581.shtml>.